

ความหวัง หลังสวนมะพร้าว

ไม่ได้เอามะพร้าวห้าวมาขายสวน แต่ชวนไปส่องเรื่องราวดีๆ ที่เกิดขึ้นในสวนมะพร้าวอัมพวา แม้เป็นจังหวัดที่เล็กที่สุดในประเทศไทย มีพื้นที่เพียง 260,000 ไร่ แต่สมุทรสงคราม หรือ "แม่กลอง" กลับมีระบบนิเวศเฉพาะที่เรียกว่า "เมืองสามน้ำ" คือ น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม และทั้งสามน้ำ คือ "ปัจจัยการผลิต" อาหารที่เลี้ยงทั้งคนแม่กลอง และคนอื่นๆ ทั่วประเทศ

ด้วยความอุดมสมบูรณ์เช่นนี้ ส่งผลให้อาชีพหลักของคนแม่กลองในอดีตมีความหลากหลายตามสภาพของพื้นที่ คนอยู่ใกล้ทะเลก็ทำประมงหาปลา จับสัตว์น้ำเป็นอาหารและจำหน่าย จับเคยมาทำกะปิ ปลาเล็กปลาน้อยใช้ทำน้ำปลา บางส่วนทำนาเกลือ

ถัดจากชายฝั่งทะเลเข้ามาในแผ่นดินระยะทาง 14-15 กิโลเมตรคือ พื้นที่น้ำกร่อย ก็ทำสวนมะพร้าว โดย 70 เปอร์เซ็นต์ เก็บน้ำหวานจากวงมะพร้าวมาทำน้ำตาล อีก 30 เปอร์เซ็นต์ เก็บลูกมะพร้าวขาย ถัดจากน้ำกร่อยเข้ามาคือ พื้นที่น้ำจืดที่มีการทำนา ทำสวนผลไม้ขึ้นชื่อของแม่กลองทั้งส้มโอ และลิ้นจี่ จึงเห็นได้ว่าคนแม่กลองในอดีตประกอบอาชีพตามสภาพภูมิศาสตร์ และใช้ภูมิปัญญาทำความเข้าใจต่อระบบนิเวศในการวางแผนการผลิต

สำหรับอาชีพชาวสวนมะพร้าวถือเป็นอาชีพดั้งเดิมที่อยู่คู่กับเมืองแม่กลองมายาวนาน จนเคยมีการบันทึกไว้ว่า พ.ศ.2500-2510 สมุทรสงครามเป็นจังหวัดที่เสียภาษีสูงที่สุดในประเทศ เพราะมีรายได้จากน้ำตาล โดยในรอบ 1 ปีในช่วงนั้นสามารถผลิตน้ำตาลได้ถึง 1,200,000 ปีต่อปี

แต่พอถึงปี พ.ศ.2516 ความเปลี่ยนแปลงเริ่มมาเยือน เมื่อถนนพระราม 2 เปิดใช้ แม่กลองกลายเป็นเมืองเปิด ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง 2 อย่าง คือ คนในที่ไม่มีที่ดินทำกิน ต้องออกไปทำมาหากินนอกพื้นที่ ขณะที่คนนอกเห็นว่า เมืองแม่กลองน่าอยู่ก็อพยพเข้ามาอยู่มากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อการผลิตน้ำตาล เพราะขาดแรงงาน ประกอบกับนโยบายส่งเสริมการเรียนหนังสือ คนจึงนิยมส่งลูกหลานเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น เมื่อจบมามีช่องทางทำมาหากินใหม่ๆ จึงหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน ไม่หันกลับมาจับช่วงอาชีพดั้งเดิมจากบรรพบุรุษ

สถานการณ์การทำสวนมะพร้าวของคนแม่กลองย่ำแย่ที่สุดในปี พ.ศ.2526 เมื่อเขื่อนศรีนครินทร์สร้างเสร็จและเริ่มเก็บกักน้ำ ทำให้ไม่มีน้ำจืดไหลลงแม่น้ำแม่กลอง เมื่อไม่มีน้ำจืดไหลลงมาผสมน้ำเค็ม ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้จึงไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะมะพร้าวที่ลูกเล็กจนคนทยอยเลิกทำสวนมะพร้าว และน้ำตาลมะพร้าว

กระทั่งปี พ.ศ.2548 แม่กลองต้องพบกับจุดเปลี่ยนครั้งใหญ่ เมื่อมีการฟื้นคืนของตลาดน้ำอัมพวา ด้วยจุดขายที่คนยังอยู่กับระบบนิเวศดั้งเดิม จุดกระแสความนิยม นำพานักท่องเที่ยวเข้ามา พร้อมๆ กับผู้ประกอบการที่มีทุนรอนและหัวคิดทางธุรกิจจากต่างถิ่น เข้ามาพัฒนาธุรกิจจนเปลี่ยนแปลงสภาพตลาดน้ำอัมพวาไปตลอดกาล

รู้ทางเลือกคือทางรอด

ก่อนที่สวนมะพร้าวจะกลายเป็นเพียงความทรงจำของชาวอัมพวา ภูมิปัญญาและวิถีท้องถิ่นจะหายไปจากพื้นที่ กลุ่มเยาวชนในโครงการพลังเด็กและเยาวชนเพื่อการเรียนรู้ภูมิสังคมภาคตะวันตก ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) และมูลนิธิสยามกัมมาจล ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด (มหาชน) ได้ลุกขึ้นมาค้นหาคุณค่าและความหมายของมะพร้าวพีชหลักของบรรพบุรุษ ผ่านการทำงานใน 4 โครงการ คือ โครงการบอกกล่าวเล่าขานน้ำตาลมะพร้าวท่าคา เพื่อปลูกจิตสำนึกและสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนให้เห็นคุณค่าของอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าว โครงการเรียนรู้วิถีมะพร้าว เพื่อศึกษาถึงคุณค่าและประโยชน์ของมะพร้าวและสร้างความตระหนักรู้แก่ลูกหลานชาวสวนมะพร้าว โครงการศึกษาเรียนรู้น้ำตาล

มะพร้าวเพื่อสืบสานอาชีพในท้องถิ่นตำบลปลายโพรงพาง และโครงการร่วมพลังสร้างสรรค์มะพร้าวชุมชน ที่เห็นว่าเปลือกมะพร้าวส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศจึงลงมือศึกษาต้นสายปลายเหตุเพื่อหาทางแก้ทางออก

"ผมเป็นเด็กในชุมชน โดมาในสวน รู้วิธีทำทุกอย่าง แต่ก็รู้แค่ว่านี้น้ำตาลมะพร้าว แต่ไม่ได้รัก ไม่ได้ผูกพันกับมัน จนมีโอกาสได้ลงพื้นที่เรียนรู้ กระทั่งเข้าใจถึงความเป็นมาและความสำคัญของน้ำตาลมะพร้าวจากคำบอกเล่าของผู้หลักผู้ใหญ่ในพื้นที่ ความรักความผูกพันจึงค่อยๆ ซึมซับเข้าไปในหัวใจ" ปอย-ปิยวัฒน์ วัชบุชา เล่าและเสริมว่า ทุกวันนี้เขากลับไปช่วยพ่อทำน้ำตาลมะพร้าวอย่างแข็งขัน เพราะรู้ซึ่งถึงคุณค่าของอาชีพของครอบครัว และตั้งใจว่าต่อไปหากทำอาชีพหลักด้านอื่น ก็จะใช้ยึดการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นอาชีพเสริมอย่างแน่นอน

ส่วน ดิน-ธนวัฒน์ บัวทอง มองว่า อาชีพทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นอาชีพอิสระ แม้จะเหนื่อยแต่ก็เป็นนายตนเอง ต่างจากการทำงานเป็นลูกจ้างในโรงงานที่ต้องยืนหลังขดหลังแข็งทั้งวันตั้งแต่เช้าจรดค่ำ "การทำงานแบบนี้ เข้าตีตีห้าตื่นเก็บตาลแล้วเอามาเคี้ยว พอเสร็จเราก็มีเวลาพักผ่อน อีกอย่างหนึ่งมะพร้าวที่แถวบ้านต้นไม่สูงมาก จึงง่ายต่อการเก็บมากขึ้น"

เช่นเดียวกับ พริ้ม-ชมพูนุช ฉัตรพุก ที่บอกว่า เดิมครอบครัวขุดสวนมะพร้าวทำบ่อเลี้ยงกุ้ง แต่ตอนนี้กำลังจะถมที่กลับมาทำสวนมะพร้าวเหมือนเดิม เพราะอาชีพทำนาทำไร่ทำสวนได้ไม่ดีเหมือนในอดีต ดังนั้นการได้มีโอกาสมาเรียนรู้เรื่องราวการจัดการสวนมะพร้าว และการทำน้ำตาลมะพร้าวจึงทำให้เห็นช่องทางใหม่ๆ ในการสร้างความมั่นคงในอาชีพซึ่งพริ้มได้นำกลับไปเล่าให้พ่อแม่ฟัง

วันนี้ไม่เพียงเยาวชนทั้ง 4 กลุ่มจะได้เรียนรู้เรื่องราวของสวนมะพร้าว และการทำน้ำตาลมะพร้าว เพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนแม่กลองไม่สูญสลายหายไปกับกาลเวลา ชาวอัมพวายังได้พัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์จากมะพร้าวที่ปัจจุบันกลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพเป็นที่ยอมรับของสังคม และยังเป็นทางออกของปัญหาาราคาน้ำตาลตกต่ำ

'โคโคนัทเล็กตัว' คือชื่อของผลิตภัณฑ์ลักษณะคล้ายไซรับ ที่กลุ่มเตาตาลมิตรประชาเลือกที่จะผลิต รวมถึงน้ำตาลแบบผง และน้ำตาลก้อน แทนการลงไปแข่งขันในตลาดน้ำตาลหลอมที่มีผู้ประกอบการหลายราย ซึ่งน้ำตาลชนิดนี้ได้รับการการันตีสรรพคุณจากงานวิจัยของมหาวิทยาลัยศิลปากร ว่าเป็นน้ำตาลที่ดีต่อสุขภาพ

โดยมีค่าดัชนีน้ำตาลต่ำเพียง 35 ในขณะที่น้ำตาลทรายขาวมี 100 น้ำผึ้ง 60 น้ำตาลทรายแดง 80 กลายเป็นข้อมูลสำคัญที่ทำให้สามารถเจาะกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มคนรักสุขภาพที่มีกำลังซื้อสูงได้ จึงเป็นแรงหนุนที่ทำให้สามารถตั้งราคาสินค้าได้เอง จำหน่ายเอง โดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ซึ่งทุกวันนี้ผลิตสินค้าได้ไม่ทันกับความต้องการของผู้บริโภค

สานต่ออาชีพบรรพบุรุษ

ความหวังที่จะสานต่ออาชีพดั้งเดิมของชุมชนได้ถูกจุดขึ้นแล้ว พร้อมๆ กับความภูมิใจของคนรุ่นก่อนที่กลุ่มเยาวชนได้เข้าไปเรียนรู้ ชักถาม และร่วมกันหาแนวทางแก้ปัญหา สิ่งเหล่านี้เปรียบเสมือนพลังที่เติมเต็มแรงใจซึ่งกันและกัน

"ดีใจมากๆ ไม่ว่าจะเป็นคนสูงอายุ หรือเยาวชนเข้ามาถาม ค่อยได้ทั้งวัน รู้สึกดีใจ เพราะมันเป็นแรงบันดาลใจทางอ้อมว่า สิ่งที่เราทำสามารถทำให้คนอื่นสนใจ และยินดีให้ความรู้อย่างเต็มที่ ไม่อยากให้สิ่งที่เรารู้ตายไปกับเรา ต้องให้เขาเอาไปต่อยอดให้ได้ ไม่ใช่เฉพาะน้ำตาลมะพร้าวเท่านั้นที่ทำได้ แต่พืชผักอย่างอื่นก็ได้หมด ถ้ารวมตัวกันเหนียวแน่น ทำระบบกลุ่มให้เข้มแข็ง ก็จะสามารถกำหนดราคาได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่สุดยอดของเกษตรกร สุดยอดของการทำธุรกิจที่ไม่ต้องตกเป็นเครื่องมือของใคร" ลุงปรีชา เจียบหนู กล่าว

แม้ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านส่วนใหญ่จะเห็นว่า อาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวเป็นอาชีพที่ลำบาก เหนื่อยยาก ไม่อยากให้ลูกหลานสืบทอด จึงพยายามส่งเสริมให้ลูกหลานเรียนหนังสือ ไม่ต้องช่วยเหลืองานบ้าน แต่ทุกวันนี้หลายคนเห็นต่างออกไปและคิดว่าควรสืบสานอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวให้คงอยู่สืบไป ซึ่งจะทำเช่นนั้นได้ต้องช่วยกันหลายฝ่าย เริ่มตั้งแต่ครอบครัวที่ต้องปลูกฝังลูกหลาน ให้ความรู้ สร้างทักษะในการทำน้ำตาลมะพร้าว

ในขณะที่สถานศึกษาก็ต้องสนับสนุนโดยนำเข้าไปในหลักสูตรการเรียนรู้ ด้านเยาวชนเองก็ต้องรวมกลุ่มทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพื่อสร้างสัมพันธ์กับชาวบ้าน ซึ่งการทำงานของทั้ง 4 ทีมงานคือตัวอย่างอันน่าชื่นใจ ที่เด็กรุ่นใหม่สนใจสานต่อภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่สำคัญ ในทุกครั้งของการลงพื้นที่เพื่อสำรวจสภาพชุมชน และเรียนรู้ภูมิปัญญา นอกจากจะช่วยสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนในชุมชน ยังทำให้เด็กวัยเรียนที่มีโลกส่วนตัวแคบๆ ในโรงเรียนและครอบครัว ได้เห็นวิถีการดำเนินชีวิตในสังคมใกล้ตัวมากขึ้น มิตรภาพที่มีกับผู้ใหญ่ในชุมชนหลายๆ คน ที่ได้ไปสอบถาม พูดคุย กลายเป็นสายใยที่ทำให้เยาวชนไม่รู้สึกแปลกแยกจากท้องถิ่นเหมือนเคย

ถึงวันนี้เยาวชนทั้ง 4 กลุ่ม ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างของการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนแม่กลองไม่ให้สูญสลายหายไปกับกาลเวลา โดยเฉพาะเรื่องสวนมะพร้าว และน้ำตาลมะพร้าว แม้จะมีข้อจำกัดอยู่บ้าง แต่ก็มีความหวังในการแก้ปัญหาสกัดจุดอ่อนในอาชีพที่แต่ละทีมได้ช่วยกันคิดช่วยกันนำเสนอ เช่น ปัญหาเรื่องการขาดแคลนบุคลากร เนื่องจากคนทำอาชีพนี้ส่วนใหญ่เข้าสู่ช่วงปัจฉิมวัย ได้รับการแก้ไขโดยระบบกลุ่ม แบ่งงานกันทำตามหน้าที่ เจ้าของที่ดินปลูกมะพร้าว คนขึ้นตาลเก็บตาลเสร็จส่งไม้ต่อให้คนเคี้ยวแล้วพักผ่อน คนเคี้ยวทำจนเสร็จก็มีเวลาเหลือ คนเก็บพินหาพินให้พอใช้ ทุกคนทำงานไม่เหนื่อยเกินไป มีเวลาพักผ่อน รายได้แบ่งปันตามสัดส่วนที่ตกลงกัน

ส่วนอันตรายจากการปีนขึ้นไปเก็บน้ำตาลบนต้นมะพร้าวที่สูง ที่เป็นความเสี่ยงของอาชีพที่ทำให้คนไม่กล้าเข้ามาทำงานนี้ ถูกแก้ไขด้วยการหามะพร้าวต้นเตี้ยมาปลูกแทน แม้น้ำหวานจากวงมะพร้าวที่ได้แต่ละวันจะลดลงบ้าง แต่ก็ยังพอเพียงพอต่อการนำมาเคี้ยวเป็นน้ำตาล ที่สำคัญคือ คนทำงานไม่ต้องเสี่ยงภัยเหมือนเดิม

ถือได้ว่าความตั้งใจจริงของเยาวชน และคนในชุมชน ช่วยพลิกฟื้นสถานการณ์น้ำตาลมะพร้าวให้กลับมามีความหวังอีกครั้ง และมั่นใจได้ว่า 'มะพร้าว' จะเป็นอาชีพที่มีอนาคต เช่นเดียวกับเมืองแม่กลองที่ยังรักษาความมั่นคงทางอาหารและความมั่นคงในอาชีพไว้ให้คงอยู่ต่อไป